

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A SZÉKESFEHÉRVÁRI NAPLÓ-HAVI MELLÉKLETE *A Fejérvármegyei és székesfehérvári* MUZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Marosi Arnold.*

SZERKESZTŐSÉG: *Bognár-u. 3.*

A városház kapuja és kora.

Városházunk szerény, de bájos külsejének leghatásosabb része homlokzata. Oszlopai, át-tört faragású, kidomborodó erkélye, allegoria-szobrai, ívezetének a város címerével díszített záró-köve, erkélyajtójának kerete és felette a császári sas emelik ki egyszerű környezetéből. Ki tervezte, ki faragta, mikor készült, eddig nem tudtuk. Schoen Arnold dr. érdeme, hogy a városi levéltárban végzett kutatásai eloszlatták a homályt körülötte. Ma már a Magyar Művészetben megjelent közlése alapján (1931. VII. évf. 52. l.) mi is tájékozthatjuk olvasóinkat városunk e fontos, művészettörténeti eseményéről.

A kapu Schoen A. közleménye szerint Székesfehérvárnak I. Lipót királytól 1703 október 23.-án adományozott kiváltságlevél elején levő, udvari festője által készített városcimer képe alapján készült (Képét l. Magyar Művészet 1930. évf. 362. old.). Innen vette a tervező Justitia és Prudentia allegóriáit. A kőfaragó munkát a várossal 1717 július 3.-án kötött szerződés értelmében Walch Tamás, kismartoni kőfaragó mester végezte. Innen magyarázható a kapunak a soproni városház kapujával való rokonsága. Walch ugyanis, mint kismartoni mester, ismerte a soproni kaput és ennek hatása alatt dolgozta ki a fehérvárit.

A szerződés szerint Walch Tamás vállalta a város többi kőfaragó munkáit, így az ablakkereteket is.

Az ablakok lakatos munkáira Dechet Mihály, lakatos mesterrel kötött a város szerződést 1718. január 18.-án.

Ez adatok mellett azonban most már bizonyos, hogy „a városháza nyugati oromfalára festett és arról félig lemállott évszámon alapuló s az irodalmi köztudatba is bevitt vélemény, amely szerint a székesfehérvári városháza 1730-ban épült volna, teljesen tarthatatlan.

A városháza épülete, amely 1712 körül jutott vétel útján a Caraffa-tulajdonból a város birtokába, a vétel nyomán eshetett át új céljának megfelelő átalakításokon; majd ezek befejeztével Walch Tamás kőfaragó készsége teremtette meg annak mai külső arculatát.”

Ottokár püspök legkisebb könyve.

Ismerteti Námesy Medárd.

A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeum őrzi a többi Prohászka-ereklye közt azt a kis noteszt, mely a nagy ember 1904. nyarán tett amerikai útjának naplójegyzeteit, néhány későbbi beszéd- és levélfogalmazványát és egyéb magánjellegű följegyzéseit tartalmazza. Első tekintetre jelentéktelennek látszik ez a legnagyobb részben ceruzával írt könyvecske; a betűk néhol annyira elhomályosodtak, hogy csak nagy nehezen lehet kivenni az értelmet. És mégis — azt hiszem — nem érdektelen és értéktelen dolog ezzel a csekélységgel is foglalkozni, mert ennek nyomán bepillanthatunk a tüneményes világszellem műhelyébe és tapasztalhatjuk, milyen bámulatosan fogékony volt a legkülönbözőbb impressziókra.

A 32-ed rét, vörös selyemkötésű, aranszélű könyvecske mindössze 28 oldalból áll, ebből is 6 oldal üresen maradt. A 22 oldal hol sűrűbb, hol ritkább sorú, mindvégig gyönyörű, de hevenyészett betűkből álló, jellegzetes írás.

Az 1. oldal görög idézettel kezdődik, melynek jelentése: „Istenek után vágyódó emberek.” Bizonyára megtetszett a pogány klasszikusnak e sokatmondó pár szava és talán bensőjében épen az új világba hajózó nagy tömegre alkalmazhatta. Ezután rögtön megkezdte utazásának magyar, pár helyen német nyelvű, naplószerű följegyzését. Mikor a hajó elindul, három szót vet papírra: „Ave maris stella”; köszönti a Szűzanyát, a tenger csillagát. Majd így elmélkedik: „Es ist der Geist der Ewigkeit . . .” (Ime az örökkévalóság lehelete . . .) A továbbiakban sem csupán az élményeket regisztrálja, hanem minduntalan reflexiókat fűz azokhoz. Pl. a 2. oldalon az egyetemi professzor tanítványaira gondol és így ír: „Magyar ifjuság, tengerre vinnélek; a tenger lehelete szenteket és hősokeket nevel, mert úgy érzem, hogy az Óceán nagyságának megfelelő nagy érzést kér . . . A nagy lélekkben hegy is, tenger is van: mélység és magasság.”

A következő oldalon is akadunk eredeti gondolatra: „Tengeren tengerről irok. Tengeren a szellemi világ tengeréről, melyen ti is eveztek, kedves ifjak, melynek viharjai közt ti is küzködtek . . . A nagy Óceán tehát csak kép nekem, mélységes színei csak hangok nekem. Ez a tenger ékesen szóló ahhoz, hogy annak a másik tengernek méltatását adja; mélysége, kéksége, viharja csak visszatükrözi nekem lelki világotokat.”

A 4. lap sűrű ceruza-írása annyira elmosódott, hogy majdem lehetetlen kibetűzni; azt tudjuk csak, hogy a Földközi-tengeren jár, Syrakusait és Karthagot emlegeti az utas.

Az 5. lapon panaszkodik, hogy „a bűzhödtt levegőben aludni nem lehet; éjjelkor föl a födélzetre!” Mikor Gibraltártól a nyílt óceánra hajóznak, megjegyzi, hogy „a hosszú út rossz a kívándorlóknak; unatkozhatnak, kártyáznak.” S mindjárt meg is fejti az unalom fogalmát: „Unalom = gondolathány.” Hogy ő mennyire nem unatkozik, bi-

zonyítják a következő sorok: „Az erő imponál; ez a szétroncsolt hullám, ez a széttépett seb. S a hajó belevág, egész magával; ráveti magát, vájja irányát. Óriási erő, tetszik nekem!”

Most három lapon át jegyezgeti a hajó-utazás aprólékos jelenségeit, kellemetlenségeit, csak a tengeri betegségről nem szól, mert ez banális lenne. De utitársainak lármája sehogy sincs inyére. „Nincs gondolatuk. A hegyen másképp érzem magam; ott csend van, itt nincs. Itt vásár, itt kofák. A nagyhoz csend kell. A nagynak gúnyja a láрма. A láрма gúnyolja a fölségest. Ha egymagam állok, ünnepem van. Itt másokhoz vagyok kötve . . . Bagázsia! Ó be jó, ha a tenger moraja elfojtja a vásárt.”

Később ismét panaszkodik, hogy „éjjel lent (a hajóban) rémséges a levegő. Elképzelem magamnak, mi a tömlőc. Mennyi párolgó test egy rakáson! S fönt a tiszta lehelet. Föl kell mennem. A hajó előretör az éjben. Tajtékzó hullámot, mint ragyogó lepedőt terít maga elé s arra fekszik rá. Bolyhos dunnává válik a hullám, mikor ráfekszik terhével: szétnyomja . . . A tengert, a fölségest az éj csendjében kell nézni; aki nem nézi csendben, az nem fogja föl . . . A szem hamar kifogy vagy ködbe vész . . . Köd és korlátoltság: az ember felületessége és oktalansága . . . Kivált ez az olasz vásár, ez a kofatömeg, mely itt körülvesz.”

A 9. oldalon néhány idegen nevet és lakáscímet olvasunk; a 10-ik már amerikai tapasztalatokról számol. A new-yorki élet: „Massa szépség nélkül. Az asszonyok paradiroznak; nem szép, hastig, (lármás, rohanó) ideges élet! Magyar szakácsnék kellene 16, 18, 20 dollárral havonként.” Azután amerikai katolikus intézményeket jegyez föl, majd kedvesen emleget egy derék papot, „odagurított házáat, pipáját és apostoli szegénységét.” „Az amerikai papok — írja — sokat dolgoznak.”

A 14. és 15. lap angol szöszedet. praeparatió-féle, melyben a helyes kiejtést néha fonétikus írással igyekszik megrögzíteni; az angol szavak jelentését felváltva, magyarul vagy németül írja le.

A 16. oldalon könyvcímek olvashatók. A 17—19. oldalakon már újabb írások vannak, melyek a világháború lezajlása után nemzeti és szociálpolitikai témáknak kivonatos följegyzései. Szó szerint idézzük a túlságosan vázlatos, de igen érdekes lapokat; az olvasóra bizzuk a befejezetlen gondolatok kiegészítését.

„Mindenki tudja: Magyarország a saját történelmének új korszakához érkezett. Kettő közt választhat. Vagy eltűnik a népek tejútjának csillagai közt, vagy Európa keleti felén a nyugat felé törtető szláv áramlat . . .

Bár vagyont, tisztességet, önérzetet vesz el tünk, de a tejút méltatlan sorsát nem választhatjuk. Öngyilkosok nem lehetünk. Ha mástól nem, vissza kell rettennünk, hogy . . . lesz sirásó.

Ezer sebből vérzünk: talpra kell szöknünk.

got. Az általános értékű egyéb tudományos művek szakcsoportjait kiegészítik majd minden tudományágban a XV—XVIII. századig terjedő régi nyomtatványok antiquák, melyek ma már muzeális értéket képviselnek. Ez utóbbiak egy értékes művel gyarapodtak *Peék Gyula* ny. plebános (Velence) adománya folytán.

Georgii Hornii: Arca Noe sive Historia imperatorum et regnorum à condito orbe ad nostra tempora, nunc denuo edita. Francofurti & Lipsiae Sumptibus Hered. Conradi Bunonis, Bibliopol. Gvelferb. Literis Johann Erici Hahnii 1674. 12° XVIII + 502l. + XIX. (Csattos pergamen kötésben.)

A mű feloleli a világtörténet minden nemzetét, köztük a magyarokat is. A rólunk szóló rész 3 oldalra terjed (218—220). Nagyon érdekes módon tör pácát a magyarok eredete felett. Tagadja a többi nyugati forrásnak azt az állítását, hogy a hunok, avarok, magyarok egy nép lettek volna. Sőt a székelyekre vonatkozólag mondja: „Nem következik abból sem, mivel a székelyek (Siculi) ma elrontott magyar nyelvet beszélnek, hogy a hunok és magyarok egy nép lettek volna, mert a legyőzöttek a győző nyelvét és szokásait igen gyakran átvették és elváltoztatták.” Az Ugrok (Magyarok) szerinte Arnulph uralkodása alatt 891-ben Oroszországból *Kusaly* (Kösely) királyuk vezérlete alatt törtek elő, majd az avarokat és hunokat kiűzve, Szvatoplukot Morvaországba kergetve, elfoglalták mai helyüket. Eredeti hazájuk Poroszország északi részén a Jeges tengerhez közel Permia szomszédságában: Juguria volt. Az ottani lakosok a vidéket Paschatir-nak hívják s nyelvük azonos a magyarok nyelvével („lingua habitantium in Paschatir et Hungarorum est eadem: Paschatir est ea terra ex qua Hunni postea Hungari dicti egressi sunt”). Valószínűleg az ugor ősnépből kivált előmagyarok onogur törzsének egyik ágáról van itt szó, a baskir-magyarokról (besogur, besgur, *basgird*), akiket Julián barát a XIII. században a Volga balpartján talált s kiknek eltatárosodott ivadékaik ma is ott élnek a bolgár eredetű csuvasok szomszédságában (V. ö. Hómann: Magy. tört. I. 64.)

Ami *Kusaly* nevezetű vezérüket illeti, itt az író összecezeréli a kalandozások korának nevesebb vezéreit a tényleg uralkodó fejedelmekkel. *Kusaly* vezér 900 körül szerepelt az első bajorországi betöréseknél. 904-ben a bajorok csak rút árulással tudtak diadalt aratni a magyar csapatok felett. *Kusaly* vezért, barátságot színelve, ebédre hívták s azután társaival együtt lemészárolták. (V. ö. Hómann: Magy. tört. I. 133.) Írónk szerint *Kusaly* után *Dursák* és *Bogáth* (*Dursacus* et *Bugothus*), majd *Taksony* (*Toxus*) akit egyes források *Tas-nak* (*Toson*) neveznek, azután *Bulcsú* (*Bultzko*), aki Augsburgban felakasztatott 955-ben (*Ratisponae suspensus*), végül *Géza* lett királyuk (fejedelmük).

Itt ugyanezt a névcsere-t találjuk, amit az előbbi esetben. A nyugati népek csak félelmetes hadvezérek révén ismerték a magyarokat, természetesen azokat tartották fejedelmüknek. Árpád gyenge utódai *Solt*, *Fájsz* és *Taksony* korában

különben a hatalom a hadnagyk tanácsának, ezen belül az egyénileg legkiválóbb hadnagyk kezében volt s így érthető a külföld véleménye is. Így *Dursák* és *Bogáth* vezették 921-ben az Itália betörést, amikor *Berengár* seregét *Brescia* mellett hirtelen meglepve, lemészárolták és *Berengárt* bajor szövetségeseik kezére adták. (V. ö. Hómann: Magy. tört. I. 138.) A *Bogáth* nemzetség különben a Dunántúl telepedett le a mai *Zala* és *Vas* megyében s az vitte az előharcos szerepét a X. század nyugati portyázó hadjárataiban. *Bogáth* fia *Bulcsú* 949-ben elnyeri a horka méltóságát (*Anonymus* szerint „országbíró”) és hadvezéri tehetsége révén hatalma 950 körül szinte korlátlan katonai hatalommá nőtt. Szinte *Attilai* méretű stratégiával vezette a 937—38. évi hadjáratokat *Ottó* ellen, majd a 938—943. évi bizánci hadivállalatokat. Állítólag meg is keresztelkedett, de később „Istennel kötött szerződését megszegte.” A magyarok kemény és véres harcaiért *Vér-Bulcsúnak* is nevezték. Nemzetsége a *Balaton* vidékén, a későbbi *Vas*, *Zala* és *Somogy* nyugati területén élt, hol ma is őrzik a család emlékét *Kál*, *Bogát*, *Bulcsú* nevű falvak. Utolsó hadjárata a *Lechmezőn* folyt le 955-ben, ahol az egyesült szász, bajor, frank seregek szörnyű vereséget mértek reá. Ő maga fogságba került, menekülő seregét pedig a lesben álló csehek és morvák gyilkolták le a vad dühvel. A félvilágot rémületbe ejtő diadalmas harcok hőse, *Bulcsú* horka akasztófán végezte be életét. (Hómann: Magy. tört. I. 146—150. l.)

Innen kezdve írónk vázlatosan, de teljes objektivitással ismerteti a magyarok történetét az *Árpád* házi királyok kihaltáig. A vegyes házból származó királyok közül *Hunyadi Mátyást* emeli ki (*Mathias Corvinus Hunniades*), majd *Buda* 1541. török elfoglalásával fejezi be.

Székesfehérvári nyomtatványaink öt a mult század elejéről származó művel gyarapodtak, egy németnyelvű közülük, a többi magyar. Időrendben az első: (*Horvát István*): *Nagyitszeletű Potyondi Ráfael első Remete sz. Pál rendjén levő áldozó pap, és az Ürményi urfiaknak nevelőjökköz Váiban Mindszent havának 24. mint nevenapján. 1804. Székesfehérvárott.* Az egész nyomtatvány 2 lapból áll és benne egy alkalmi ódát olvashatunk distichonokban fentnevezett pálosszerzetes nevenapjára. Szerzője, kinek nevét a költemény végén találjuk, *Horvát István*, a későbbi egyetemi tanár, Eötvös br., a történettudós *Szalay* és *Deák Ferenc* tanára, ki Székesfehérvárott született 1784-ben, a mai Széchenyi-utcában, hol emlékét tábla hirdeti, nevérol pedig a *Horvát István-utca* nyerte elnevezését. Városunkban végezve a gimnáziumot 1791—99. jogot tanult. 1802-ben jutott a *Váiban* székelő *Ürményi József* országbíró házába fiainak, *Vince* és *Imre* „tudományokban oktatójok”-ul. Itt tartózkodott 1808-ig, nevelői tisztének befejeztéig, majd 1809-ben az országbíró titkára lett, ettől fogva 1823-ig ismét, mint *Ürményi* jobbkeze élt itt, míg végre elnyerte Pesten egyetemi tanári kinevezését. *Lelkes* magyar hazafi, kitűnő peda-

gógus volt, ki tanítványainak szeretetétől kísérve költözött 1846-ban a sírba. Vele egyidőben ott élt az Ürményi családnál Potyondi Ráfael, egykori fehérvári pálos szerzetes, ki a rend feloszlatása után, mint világi pap működött Fejéregyházme gyében. Mint az Ürményi urfiak nevelője halt meg Válon, hol a család az általuk épített művészi kivitelű templom kriptájába temettette el.

„Nagy Pap, bölts nevelő, jó polgár, szerzeti lélek,
'S e' Váli háznak kellemetes taga!
Kedvektől ragyogó ortzáinkat ládásza: Az Ünnepe
Öröme vonzá hála'datos szívünk!
Nem színlelt szeretet, nem tsalfa hizelkedet ébreszt
Bennünket: Elted tisztöletedre hajt.
Bár takarád, ösmérjük ezer jó tettidet. Áldnak
A' Váli völgynek népei, magzati;
Jobbodnak nemesebb irgalmit zengve ditsérik,
A' kikre osztád szük jóvedelmidet“:

kezdí az író, majd méltatja nevelői érdemeit, mellyel a fiúkból második Ürményi Józsefeket nevel s szép gondolattal fejezi be sorait: „Élnek az ollyak, kik másokat jól élni tanítanak.“ Ez volt, úgy látszik, Horvát István életideálja is, mert tanítványai rajongással, tisztelettel említették mindig nevét. Életrajzát mesteri vonásokkal ecsetelte Vass Bertalan (Horvát István életrajza Budapest 1895.) Potyondi Ráfael 1750-hen született a Rábaközben, a Potyondi család ősi fészkeben, honnan a család szétterjedt a Dunántúl minden részében. Nevezettnek fehérvári pálos szerzetes korából semmi adatunk sincs, hacsak az a régi olajfestmény nem, mely most családi lezármazója: Dr. Potyondy Imre kanonok, püsp. irodaigazgató és szeminárium i igazgató tulajdonában van, amelykép háttalján lévő felírás szerint itt élt városunkban. Könyvtárának számos kötete található a helybeli szeminárium és püspöki könyvtár könyvei között.

Másik helyi érdekű munkánk:

Graf Joh. Berényi: *Das grosse Zeitalter Franz des I. . . . oder chronologische Darstellung der merkwürdigsten Weltbegebenheiten seit der Geburt Franz des I. bis zum 66-sten Lebensjahr (1768—1833). I. Pesth 1831 Landerer, II—III. Stuhlweissenburg 1833 Paul Számmer. Szerzője Berényi János (karcancs-berényi gróf) József nádor kamarása, ki 1794-ben született. Mint katonatiszt Franciaországban harcolt a Napoleoni háborúk végén. 1829-ben megvált a hadseregtől és családot alapítván Székesfehérvárott, később Beczkón élt, hol 1868-ban halt meg. Jelen mű időrendi felsorolása a világeseményeknek Ferenc császár születésétől 1833-ig. Számunkra nem a tartalma jelent értéket, hanem inkább a III. kötet végén található névjegyzék, mely a műre előfizettek névsorát tartalmazza. Ezek között számos ismert és ma már ismeretlen fehérvári és fejérmegyei lakos nevével találkozunk, mint: gróf Batthyányi István cs. és kir. kamarás, Polgárdi, Bajzáth György úr Fejérmegye 2. alispánja, gr. Bethlen Josefa szül. Zichy grófnő, Bodajk, Blach Ádám belvárosi káplán, Szfvár, Boleman Mihály gyógyszerész, Csákvár, Brandstetter György bérlő, Szfvár, Számmer Pál nyomdatul,*

Szfvár, Eszterházy Josefin grófné szül. Csáky grófnő, Szfvár, gr. Eszterházy Miklós v. b. t. t., Csákvár, Farkas Ferenc kanonok, Szfvár, Fiáth Katinka és Nina ka., Szfvár, Fink János gyógyszerész, Lovasberény, Szentferencrendi-zárda Szfvár, Herczeg János ügyvéd, Szfvár, Huber János gyógyszerész, Mór, Jankovich József kir. tanácsos, táblabíró, Szfvár, Kiss Sándor táblabíró, Szfvár, Körmendy Sándor ügyvéd, Mór, Krizsán Ignác budai-elővárosi lelkész, Szfvár, Lamberg Borbála grófnő, Mór, Lezsó János pleb., Lovasberény, br. Lusénszky Antal ezredes, Mór, br. Lusénszky Ferenc ezredes, Mária Terézia r. tul., Mór, Marich János skutari püspök, septemvir, apát-kanonok, Szfvár, Mayer József kanonok, Szfvár, Maurer György pleb., Bicske, Mészáros József apátkanon., Szfvár, Nagy Ignác Fejérmegye főjegyzője, Szfvár, Nedetzky Ferenc Fejérmegye I. főjegyzője, Szfvár, Orsonits Ferenc c. szfvári plebános, Pellet Antal urad. tisztv., Bodajk, Pribék Josefa szül. Hoyos grófnő, Szfvár, Resny György plebános, Sárkány, Saphir Gottlieb kereskedő, Mór, Schiller Mihály esp.-bleb., Felcsút, Schribeck Hugó, polg. cukrász mest., Szfvár, Simonyi Pál apát, dómprépost, Szfvár, Spetykó István apátkanonok, Szfvár, Stojanovics M. kereskedő, Szfvár, Tersztyánszky Katalin szül. Marich, Szfvár, Torkos Mihály, Szfvár, Ürményi József Fejérm. 2. főjegyzője, Szfvár, Ürményi János vezérőrnagy, Szfvár, Vochnitzka György urad. tisztv., Bicske, Waldl polg. özvegye, Szfvár, gr. Zichy János cs. kir. kamarás, Láng.

Ugyancsak ezen korból származik: *Farkas Ferentz szfvári kanonok és káptalani helynök: Gyászbeszéde Első Ferentz . . . elhunytán. A szfvári közp. templomplomban 1835-ben mondotta. Szfvárott Számmer Pál. Érdekes a gyászbeszéd ama része, mely Napoleon foglalkozik, hol „századunk gögös Hőse“-nek nevezi, „ki milliók romlásain felemelkedve, letaposá a Nemzetek szent törvényeit, önként felbontá százados frigykötéseit, ledönté Alkotmányi ős Igazait“, hol „Szörny“-nek nevezi, kinek Ferenc császár „hív népeinek állandó békezálogául felséges atyai szívének édes örömét Mária Ludovicát áldozá.“ *Megemlékezik Ferenc császár 1809-iki fehérvári látogatásáról*, amikor a felkelő nemesség ezredei élén, „e szent helyen a Mindenható oltára előtt térdre esve buzgólkodott népeinek boldogságáért.“ Erről különben a fenti német mű szerzője is tesz említést.*

A győri szerencsétlen kimenetelű csata után, Ferenc császár a nemességgel errefelé vonult vissza. Két vezére fedezte Székesfehérvárt, ő maga innen Tatára ment, hol Eszterházy grófnál talált menedéket. (Folytatjuk.)

A múzeum gyűjteményei vasár- és ünnepnapon 9—12 óráig belépődíj nélkül is megtekinthetők. Hétköznapokon 50 fillér a belépődíj. Helybeli és a vármegyei tanintézetek tanulói csoportos látogatás esetén díjmentesen látogatják meg a múzeumot, mások fejenként 10 fillér lefizetésével. A múzeum hétfőn zárva.

MÚZEUMI ÉRTESÍTŐ

A Fiáth család emléktárgyai.

A múzeumnak helyi vonatkozásban az is célja, hogy a város és megye családjainak történeti, iparművészeti, nyomtatványokban és okmányokban rejlő, muzeális értékeinek megőrzésével, mintegy letéteményese és szemléltetője legyen a családtörténeti emlékeknek. Ilyen emléktárgy csoportja a múzeumnak Fiáth György tüzérfőhadnagy letétje, amely a negyedik terem egyik középszekrényében van kiállítva és annak vonzó látványossága.

Az emlékek között látható a főhadnagy dédapjának, eörményesi és karánsebesi Fiáth György cs. és kir. kamarás, huszárkapitánynak tiszti töltenytartója. A kapitány vitézségére jellemző a napoleoni háborúk alkalmával kiadott hadi tudósító (Relation über die bei der K. K. Armee von Italien vom 1. bis 7. März. 1814 zu Parma und Reggio vorgefallenen Gefechte) jelentése: Der Rittmeister Fiath war am Kopfe verwundet worden; — Hauptmann d'Aspre hatte einen leichten Säbelhieb erhalten. — Diese beiden Offiziers, welche selbst alles thaten, was man von braven Männern erwarten kann, loben besonders die Bravour des Wachtmeisters Herztereny von Ratzky Huszaren.

A szabadságharcban való szerepéről pedig a „Március Tizenötödike” c. hirlap 1848. okt. 11-ki számában a következőket olvassuk . . . „Filipovics vezérlete alatt 3000 mond háromezer emberből állva . . . Aba felé tartott. Hazánkiának (Fiáth György) az ellenség ellen volt 128 nemzetőre, mintegy 200 embere a lakosság közül botokkal felfegyverkezve és egy csapatja a Hunyadi csapatnak; s így legfelebb 500 embere. Azonban ő nem ijedt meg, hanem fegyveres nemzetőreit a falu előtt hosszában felállítván, várt míg az ellenséget megpillanthatná. Ekkor lóra ült s segédet vevén maga mellé fel és alá nyargalt, hangosan osztván parancsait, hogy a 8-ik század balra előre kanyaruljon, a 12-ik század pedig jobbra forduljon. És megkezdé a tüzelést, azon pillanatban megperdítettén rohamindulóra a 18 dobot, melyet hátul rejtve tartott, s egyszersmind még ráfúvatván a toronyban őrszemül állított trombitással a lovasságnak előnyomulására szolgáló jelt. És mi lett a következő, az ellenség rémültében azt sem tudá, mit csináljon s azt gondolá, hogy egy ropant számú táborra akadt, szaladt és szaladt úgy, hogy még azon lovasság sem érhetne volna be, melynek trombitáján Fiát rendelkezése alatt egy ember sem állott. Ilyen ez a határőrezred, hogy nagyra nőjjon.”

Maga a töltenytáska, mint a napoleoni kor iparművészeti terméke is figyelemre méltó. Fekete bőrrel bevont fatokja előlapját rézből öntött

osztrák kétfejű sas, a fekete vállszijat pedig oroszlánfejű ábrázoló rézboglárból lefüggő hármaslánkra akasztott paizsalak díszíti, közepén F. 1. (I. Ferenc császár) monogrammmal. Kora a XIX. század eleje, jellegzetes, levelekből font koszorúkkal. (Lt. sz. 8259.)

Ennél is díszesebb a letéthez tartozó huszár-tarsoly. A tarsoly vagy tassal eredetileg pénztartó táská volt és az maradt később is, csak hogy összekötötték a karddal. A kuruc korban a kard mellől elmaradhatatlan volt, de akkor a csipő alatt viselték és csak a XVIII. század dereka felé eresztették le annyira, hogy az alsó lábszárt verte. Ez alakban már nem pénztartóként, hanem mint irattartó szerepelt. A mi tarsolyunk piros szattyánbőrrel készült ezüstszalaggal borított szíjzattal. Borító lapját molyette vörös, bársonyszövet takarja gazdag arany- és ezüsthimzéssel. A himzés közepét I. Ferenc József koronás monogramma díszíti és így a XIX. század első feléből való. (Lt. sz. 8283.)

E tárgyakkal együtt kiállított fénykép Fiáth György fiát, Pompeiust ábrázolja, ki a szabadságharc kitörésekor, mint Würtemberg huszár főhadnagy a magyar legénységből álló ezreddel Mariampolban állomásozott. Ott olvasták a kezükbe tévedt magyar lapokból a honi eseményeket. Ennek hatása alatt a legénység között titokzatos mozgolódás támad. A tisztikarból csak Fiáth Pompejus veszi észre az óvatos készülődést. S noha könnyen kitalálja, miről van szó: hallgat, nem árulja el őket. Május 28-án éjjel, csöndben, halkan egyszerre csak fölnyergel az egész század és 131 Würtemberg-huszár teljes hadifelszereléssel megáll Fiáth Pompejus lakása előtt. Harsányi őrmester, a mozgalom vezetője, bemegy és elmondja vakmerő tervüket; azután a század nevében arra kéri Fiáthot, hogy jöjjön velük és álljon az élükre. A főhadnagy a kérésnek nem tudott ellentálni, felköti kardját, elővezetett lovat, a század élére áll és tovarobog velük. A szökést észreveszik, a tábornok Lenkey János századost küldi utánuk, hogy szép szóval visszatérésre bírja a csapatot. A vége azonban az lett, hogy ő is velük tartott és március 31-én szinte diadalmenetben vonultak be Máramarosszigetbe. Innen a rácok ellen vezérelték őket és ott küzdöttek a délvidéken, hol a legénységnek több mint fele elesett, Fiáth Pompejus pedig a szent-tamási (Turian) véres ütközetben ágyugolyótól találva aug. 19-én hősi halállal fejezte be életét. (Gracza György: Az 1848—49-iki nagy szabadságh. tört. I. 419, II. 100. l.)

Emlékét Kiss János egy külön kiadott költeményben öröközte meg. A kiadvány címlapja: Emlékvers Fiáth Pompejus hamvai fölött, ki baj-

nokul elesett Turiánál 1848. augusztus hó 19-én. Sz.-Fejérvárott, nyomtatott özv. Számmer Pálné betűivel.

Kisebb közlemények.

Az inotai éremlelet. Folyó év április havában Inotáról jelentették, hogy ott ezüstérmekre akadtak. A leletet a felvett jegyzőkönyv szerint a Völgyi-utca 176. sz. telkén V. Kováts István az udvar délnyugati sarkán a sertésól fundamentumának ásása közben arasznyi mélységben találta egyszerű cserépfazékban, mely azonban összetört és így hiányosan maradt fenn. A lelet a község-házára, onnan pedig az alispáni intézkedés folytán a múzeumba került megőrzés és meghatározás végett, amit gróf *Somssich* János, kiváló éremgyűjtő volt szíves végezni. Vizsgálata eredményéről a következőkben számol be:

A lelet összesen 633 darab érmet foglal magában. A legkorábbi érem 1504-ből, a legkésőbbi 1592-ből való. A lelet külföldi és magyar érmekből áll. A külföldiekben 4 darab tallér van és pedig: 1. Ferdinánd osztrák főherceg (1564—1595.) évszámmelküli tiroli tallérja. 2. Ágost (1553—86.) szászországi 1570. évi tallérja. 3. Montmorency Fülöp (1540—1568.) *Horn grófsági* évszám nélküli tallérja. 4. I. János György—Kristóf—János Ernő társuralkodók (eislebeni ág) 1558—72. *Mansfeldi grófsági* tallérja 1750-ből. Külföldi érmek még: 1 db. I. Zsigmond lengyel király (1506—1548.) litván 3 garasosa 1547-ből, 2 db. lengyel 3 garasosa 1530—1535-ből, Brandenburgi Albert porosz herceg (1525—69.) 10 db. 3 garasosa 1532., 1534., 1541., 1544. és 1545. évekből, Ágost Zsigmond lengyel király (1548—72.) porosz 3 garasosa 1551-ből 1 db. Még 9 db. garas van a leletben, valószínűleg lengyel garasok ezen időből. Pontosan megállapítani nem sikerült ezeket. Egy db. külföldi (porosz?) 3 garasos 1550-ből ugyancsak nem volt meghatározható és 4 db. magyar denár sem, kopottságuk miatt.

A magyar érmek képezik a lelet zömét, amennyiben a leletben 605 darab magyar denár van és pedig: 1. 1 db. II. Ulászló K—H jegyű denár 1504-ből, 2. 2 db. II. Lajos denár (egyik K—B jegyű 1526-ból, a másik C—liliom jegyű, igen érdekes egykoru hamisítványnak látszik 1526. évből. 3. I. Ferdinánd 272 db. magyar denárja. Ezek közül 269 db. K—B jegyű (kormóci veret), 1 db. H—N jegyű, nagyszebeni veret (l. Harsányi 188. sz.) 1531-ből, 1 db. N—C jegyű, nagybányai veret 1554-ből (l. Harsányi 193. sz.), 1 db. H—P jegyű, nagyszebeni veret 1552-ből (l. Harsányi 190. sz.), utóbbi igen ritka. 4. Miksa 155 db. magyar denárja. Ezek közül 158 db. K—B jegyű és 2 db. H—S jegyű (Hungaria Superior = kassai veret) 1574-ből és 1575-ből. 5. Rudolf 171 db. magyar denárja. Ezek közül 168 db. K—B jegyű, 2 db. H—S

jegyű (kassai) 1580-ból, 1 db. K—B jegyű, évszám nélkül (ritka!).

Valószínűnek látszik, hogy az érmek 1592—1593. évek körül kerültek a földbe, mert az összes érmek legkésőbbi évszáma 1592 és pedig Rudolf magyar denárja való ezen évből. Ha később ásták volna el az érmeiket, úgy feltehető, hogy Rudolf denárjainál későbbi évszámúaknak (1594—1608.) is elő kellett volna fordulni, tekintve a denárok nagy számát (171 db.). Hisz elég mozgalmas háborús világ volt 1593-ban, amikor Veszprémet, Várpalotát foglalja el a török. Ez év október 31-én Hardegg Ferdinánd gróf, győri kapitány nagy haddal rajtaütést tervezett Fehérvár ellen, de a törököt onnan kivernie nem sikerült, sőt az Budáról erősítést kapott. A nagy zsákmánnyal elvonuló királyi seregek az őket üldöző törököt nyílt csatában megverték. Ily izgalmas időkben félthette a pénzt az, aki azt biztonságba akarta helyezni a földbe. Az idegen pénzeket bizonyára a külföldi zsoldos csapatok hozták ide s így kerültek ezen pénzek is az elásott kincs közé.

Gróf *Somssich* János.

Az újabb szerzemények kiállítása. A múzeum újabb gyarapodása kiállításra kerülvén, annak megtekintésére külön is felhívjuk a figyelmet. Ilyenek az I. teremben az érdi lelet, a II. teremben a váli ásatások legszebb darabja, egy talpastál, a kálozi lovassir és kocsciletek, a csákvári ásatások eredménye sirleletekkel, a IV. terem bejárájával szemben a Fiáth-féle emléktárgyak Fiáth Pompejus, 48-as hősi halott fényképevel, a VI. teremben az épülő Prohászka-templom képe Say Tekla szénrajzával, a VII. teremben a Fiáth-család díszruhái közül egy díszes páncéling-utánzat, a székesfehérvári hatóságok és céhek régi pecsétlői, a VIII. teremben egy 1735-ből való asztalterítő vörös himzéssel és egy faragvány szent Josepha képével.

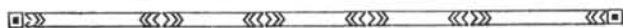
A fővenyi Icarus szobor. Római gyűjteményünk egyik kőszobra a II. teremben mint első repülési kísérlet érdemel figyelmet. A szobor ugyanis Icarus-t ábrázolja, aki a monda szerint, midőn apjával, Daedalusszal, viasszal összeragasztott szárnyakon felszállt a magasba, oly közel merészkedett a naphoz, hogy ennek heve a viaszt a szárnyakon megolvasztotta és a tengerbe esve ott fulladt. Sajnos, a mi szobrunk nagyon csonka. Feje, karjai, ballába hiányoznak, de a szárnyak, főleg pedig a mellen és a kar megmaradt részén látható szárnyerősítő szalagok elárulják, mit ábrázol a szobor. Lelőhelye 1903. táján a fővenyepusztai szőlőterület. Múzeumunkba 1912-ben, gróf Zichy János ajándéka folytán. Nagylángról szállították be. Magassága 65 cm, (Lt. sz. 2851. Ismertetése és képe megjelen Múz. és Könyvt. Ért. 1913, 192 l., 1918, 142 l.)

Szabadságharci pecsétnyomóink. Rendezve régi pecsétnyomóink gyűjteményét a megyei, városi és céh pecsétlők között akadt két, az 1848—49-ki szabadságharccal összefüggő példány is. Az egyik sárgarézből van és a szabadság-

harc elejéről való, mert a magyar cimere felett ott a korona, körirata: K. TÁBORI GYÓGY-SZERTÁR. (Lt. sz. 935.) A másik vasból készült és a cimere felett már nincs korona. A komáromi várban használták, mutatja ezt körirata: KOMÁROMI . TŰZÉRI . HADSZER . FIÓK . HIVATAL . (Lt. sz. 941.) Mindkét darab a VII. sz. teremben újjólag kiállított pecsétnyomóink között látható.

Régészeti közlemények Fejérmegyéből.

Az Arch. Értesítő most megjelent XLIV. kötetében vármegyénket illető közlemények: Marosi Arnold: A pákozdvári őstelep címen a múzeum ide vonatkozó ásatásait és leleteit ismerteti gazdag képanyaggal (53—73. l.); a Nemzeti Múzeum cecei ásatásai nagyjelentőségű antropológiai anyagot szolgáltatottak, melyben a csontvázak erős szláv keveredéssről tanuskodnak (211. l.); Nagy Lajos pedig egy fejérmegyei „vas diatretum” (hálódisztes római üvegedény) töredékének képét közli (118. l.)

Hivatalos tudósítások.

Látogatók. Április havában csoportos látogatóink voltak: 7.-én a berlini Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht 23 német birodalmi tanító és tanítónővel dr. Lampe Felix, professor vezetése alatt, akik a beírás szavai szerint: eine Studienfart durch Ungarn unternehmen, um Natur und Kultur zu beobachten und der deutschen Jugend zu berichten, wieviel stolz an Überlieferung, Leid der Gegenwart und Hoffnung für die Zukunft auch in Stuhlweissenburg lebt. Nein—nein—niemals! — 12.-én a budapesti Erzsébet népakadémia 120 tagja Marosi Arnold, múzeum-igazgató előadásával. A helybeli iskolák közül az Ezredéves-iskola V—VI. o., a Ferencz József nőnevelő intézet polg. iskolájának IV. o. és tanítónőképzőjének I. o., az „Árpádházi Boldog Margit” leányliceum II. B) o. nézték meg a múzeumot. — Az áprilisi látogatók összes száma 1211.

A múzeumegyesület tisztikara és választmánya. Az egyesület május 10.-én tartott közgyűlésén három évre megválasztott tisztikara: *Elnök:* gr. Széchenyi Viktor főispán. *Alelnök:* dr. Havranek József alisp. II. Betöltetlen. *Ügyv. alelnök:* gr. Somssich János. *Titkárok:* Dormúth Árpád és dr. Say Géza. *Ügyész:* dr. Szűts Gedeon *Ellenőr:* Ruff Béla. A választmány egy évi időtartamra a következőleg alakult meg: Dr. Bezdek József, dr. Berzsenyi Zoltán, dr. Csitány Emil, Huszár Dezső (Sárbogárd), Jancsó Sándor, dr. Kaltenecker Viktor, dr. Kepes János, Klöckner József, Lakatos Dénes, Magdics István, Márton Jakab, Mátrai Rudolf, dr. Paulovits Béla, Pék

János, Pflinn István, Philipp István, dr. Polgár Iván, Rauscher Béla, id. Reé István, Schneider Miklós, Szegfű Ignác, Weichart Valdemár, Wertheim Pál, Zettner Sebő, Mayer Lipót belmunkatárs, dr. Kiss Jenő tb. múzeumőr, Radetzky Dezső tb. múzeumőr. Számvizsgáló-bizottság tagjai egy évi időtartamra: Almássy János, Manger Emil, Polczer Gyula.

A múzeum gyarapodása. Április havában: Huszártársoly I. Ferenc József monogrammjával, Fiáth György tüzérfőhadnagy letétje; plakett az Ottokár-harang anyagából: Kisteleki István ajándéka; tiroli tallér, Bajzát Ignác ajándéka; az 1848-iki pákozdi csata emlékművének fényképe; II. Rákóczy Ferenc sirjának fényképe, özv. Hettyey Ferencné ajándéka; a Prohászka emléktemplom építés közben, K. Say Tekla szénrajza, vétel; szüroly az 1848-ki szabadságharcból, Havranek Lajos ajándéka; ifjúsági kard a XIX. század első feléből, K. Horváth Ferenc ajándéka; közös hadseregbeli puska, dr. Mészöly József ajándéka; egyéb adományok: szőlőmetsző kés, a város területén talált, régi ágyúgolyók és vaszobrocsonka, két emberkoponya a Széchenyi-utcai földmunkálatokból. — Könyvtári szaporulat: *Vétel útján:* gr. Joh. Berényi: Das grosse Zeitalter Franz des I. (3. köt.) Szfvár 1833; Huszár Károly: Történetekkel felvilágosított egyházi beszédek 2 köt. Szfvár 1854, 1863; Farkas Ferenc: Gyászbeszéd I. Ferenc cs. halálakor Szfvár 1835; Horváth István, Nagytiszt. Potyondy Ráfael névünnepe. Szfvár 1804., Bárány Boldizsár Árpádi Ház Szfv. 1836. — *Ajándék útján:* Peék Gyula (Velenca) adománya: G. Hornii: Arca Noe. Frankf. 1674; Rockenberger: Sac. iudeorum Ritus. Jena 1740. Marosi Arnold adománya: A pákozdvári őstelep. Laczkó Dezső adománya: A Ságvári felső diluvialis lösztelep. Jankó László: A pápai avarkori sirleletek. Tower Vilmos adománya: Kadic O: A magyar barlangkutatás ősrégészeti eredményei. Saly Miklós (Vál) adománya: Vál község története (kézirat); továbbá A Szent Imre emlékkiállítás képes tárgymutatója, Akadémiai emlékbeszédek 9 füzete, A Vörösmarty Kör 1930.-éve és könyvtárjegyzéke, a Fejérmegyei és Szfvári Takarékpénztár 1930. éve; Kupritz (Endrődi) Sándor költ. Vörösmarty szelleméhez (Szfvár, Számmer); Kossuth L.: Jelentés az első magyar iparműkiállításról Pest 1845; Fekete János: Vörösmarty-szobor leleplez. ünnepe Szfv. 1873; Prohászka O. directoriumaiban talált iratok és fénykép; Hoinig Lajos adománya: Mikes Kelemen két levelének facsimiléje. *Letétként* a tulajdonjog fenntartásával: Ciszt. reálgimn. ifj. könyvtára: Vörösmarty M.: Csongor és Tünde Szfvár 1831. (I. kiadás.) Az adományokért és letétekért ezúton mondunk hálás köszönetet.

A múzeumegyesület tagjainak a „Székesfehérvári Szemle” díjtalanul jár, megtartásuk és megőrzésük tehát semmiféle kötelezettséget nem von maga után.